

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)

Ι. ΠΑΓΙΩΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ Μ. ΑΣΙΑ

1. Η διαμόρφωση της μεσαιωνικής ελληνικής βυζαντινής αυτοκρατορίας

Διδακτικός στόχος

Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν οι μαθητές τα χαρακτηριστικά της μεσαιωνικής αυτοκρατορίας του βυζαντινού Ελληνισμού και τις διαφορές της από την Πρώιμη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Επισημάνσεις για την πορεία διδασκαλίας

Η διδασκαλία της ενότητας μπορεί να ξεκινήσει με τις αλλαγές που είχαν αρχίσει να εφαρμόζονται κατά τον κρίσιμο 7^ο αι. και αποκρυσταλλώθηκαν ως τα μέσα του 9ου αι. Η ενότητα πραγματεύεται τις σχέσεις του Βυζαντίου με τους Άραβες και τους σλαβικούς λαούς. Οι σημαντικότερες μεταβολές στις αραβοβυζαντινές σχέσεις ήταν η σταθεροποίηση των συνόρων στις παρυφές της Μ. Ασίας και η έναρξη της βυζαντινής αντεπίθεσης κατά ξηρά (μέσα 9ου αι.). Στις βυζαντινοσλαβικές σχέσεις δεσπόζουν **οι πόλεμοι με τους Βουλγάρους** και η ενίσχυση της διαδικασίας **αφομοίωσης των σλαβικών πληθυσμών** που ήταν εγκατεστημένοι στα νότια της Χερσονήσου του Αίμου, διαδικασία η οποία διαφωτίζεται από το σχετικό παράθεμα.

Οι κυριότερες μεταβολές στο εσωτερικό της χώρας ήταν οι εξής:

1. **Ενισχύθηκε** περαιτέρω η εθνολογική ομοιογένεια και η ελληνικότητα του κράτους.

2. Η **κεντρική και η περιφερειακή διοίκηση** οργανώθηκαν περαιτέρω με επίκεντρο τα **λογοθέσια** και τα **θέματα** αντίστοιχα. Η καθιέρωση και επέκταση της θεματικής διοίκησης επέφερε την ενίσχυση της μεσαίας και μικρής αγροτικής ιδιοκτησίας και δημιούργησε εθνικό στρατό, που υπερασπιζόταν τα μικρασιατικά θέματα από τους Άραβες.

3. Σημειώθηκαν μεταβολές στην **οικονομία** και την **κοινωνία**, και συγκεκριμένα αναπτύχθηκε το εμπόριο και η βιοτεχνία, ενισχύθηκε η αγροτική κοινότητα και αυξήθηκε ο πληθυσμός. Στο σημείο αυτό επιβάλλεται η αξιοποίηση του παραθέματος που περιγράφει τις προσπάθειες του Νικηφόρου Β' για την εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών με την αύξηση των κρατικών εσόδων και την προαγωγή του εμπορίου και της βιοτεχνίας.

Σχολιασμός του υποστηρικτικού υλικού

Το **πρώτο παράθεμα** είναι απόσπασμα από το Χρονικόν της Μονεμβασίας και περιγράφει την

στρατιωτική ανάκτηση και αναδιοργάνωση της ΒΔ Πελοποννήσου από το Νικηφόρο Α', που επονομάστηκε εύστοχα «σωτήρας της Ελλάδας».

Το **δεύτερο παράθεμα** προέρχεται από αγιολογική πηγή, το Βίο του Αγίου Φιλαρέτου, και περιγράφει με αφελή και μυθιστορηματικό (χαρακτηριστικά γνωρίσματα των αγιολογικών κειμένων), αλλιώς σαφή τρόπο τις υποχρεώσεις των αγροτών-στρατιωτών των θεμάτων της Μ. Ασίας, όταν εμφανίζονταν οι Άραβες.

Το **τρίτο παράθεμα** προέρχεται από τη Χρονογραφία του Θεοφάνη, βασική πηγή για τους λεγόμενους **σκοτεινούς αιώνες** (7^{ος} και 8^{ος} αι.), που συντάχθηκε στις αρχές του 9ου αι. (περί το 814). Περιγράφει τις περίφημες κακώσεις, του Νικηφόρου Α'. Ο χρονογράφος αποδοκιμάζει τα μέτρα αυτά, γιατί η εκκλησία και οι μονές ζημιώθηκαν από αυτά. Ωστόσο είναι σαφές ότι τα μέτρα αυτά είχαν πολλή θετική πλευρά για την ελεύθερη αγροτική κοινότητα και οδήγησαν στην ανάκαμψη της βυζαντινής οικονομίας. Ο διαπρεπής βυζαντινολόγος Ν. Οικονομίδης σχολιάζει ως εξής την πρώτη «κάκωση»: «Ο Νικηφόρος ενίσχυσε την αρχή της συλλογικής φορολογικής ευθύνης στο εσωτερικό του χωριού τόσο σε σχέση με την πληρωμή της έγγειας φορολογίας (*αλληληλεγγύως τα δημόσια*) όσο και σε σχέση με την εκπλήρωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων (*στρατεύεσθαι πτωχούς και εξοπλιζέσθαι παρά των ομοχώρων*) [Ν. Οικονομίδης, Φορολογία και φορολογική απαλλογία στο Βυζάντιο (Θ'-ΙΑ' αι.), Ε.Ι.Ε/Ι.Β.Ε. (=Μονογραφίες 2), Αθήνα 1996, 137-138].

Το **εικονογραφικό υλικό** αποτελείται από μία παράσταση που δείχνει αγρότες τη στιγμή που θερίζουν και αποτελεί έμμεσο σχόλιο στην επίμοχθη ζωή των αγροτών και της αγροτικής κοινότητας και μία παράσταση εμπορικού πλοίου, σχόλιο στην εμπορική ανάκαμψη του 9ου αι.

Υποδείξεις για τις απαντήσεις στις ερωτήσεις του βιβλίου

Τα μέτρα που έλαβε ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Α', για να αποκαταστήσει και να αναδιοργανώσει τη βυζαντινή κυριαρχία στην Πελοπόννησο, ήταν με τη σειρά η στρατιωτική ανάκτηση των Πατρών και η καθιέρωση των Σλάβων της περιοχής, η ανοικοδόμηση των πόλεων των Πατρών και της Σπάρτης και των εκκλησιών, η επιστροφή των παιδιών πληθυσμών που είχαν απόδημήσει στην Κάτω Ιταλία και ο εκχριστιανισμός των σλαβικών πληθυσμών (**πρώτη ερώτηση**).

Όταν σήμαινε πολεμικός συναγερμός και κηρυσσόταν επιστράτευση εξαιτίας κάποιας αραβικής εισβολής, οι αγρότες-στρατιώτες όφειλαν να παρουσιαστούν ενώπιον του στρατηγού του θέματος με ένα άλογο ή μία πολεμική άμαξα και τον οπλισμό του. Η παραμέληση της υποχρέωσης αυτής συνεπαγόταν βαριές ποινές για το στρατιώτη (**δεύτερη ερώτηση**).

Στο τελευταίο παράθεμα αναφέρονται το **δικέρατον**, ο **καπνικός φόρος** που βάρυνε τα αγροτικά νοικοκυριά, δηλαδή φόρος έγγειας ιδιοκτησίας, ο φόρος κληρονομίας, ο φόρος εύρεσης θησαυρού, το κομμέρκιον, που ήταν εμπορικός φόρος (**τρίτη ερώτηση**).

Στην αύξηση των εσόδων του Βυζαντινού Κράτους απέβλεπαν οι κακώσεις 3, 4, 5 και 10, ενώ στην ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας απέβλεπε η δέκατη κάκωση (**τέταρτη ερώτηση**).

Η σημασία της δεύτερης κάκωσης για τη συνοχή της αγροτικής κοινότητας ήταν πολύ μεγάλη. Με αυτή τα πλούσια μέλη της κοινότητας αναλάμβαναν την υποχρέωση να πληρώνουν τα έξοδα για τον εξοπλισμό και τη στράτευση των φτωχότερων μελών της κοινότητας. Έτσι και η αριθμητική δύναμη του στρατού παρέμενε αμετάβλητη και αυξανόταν το αίσθημα ευγνωμοσύνης των φτωχών προς τις πολιτικές αρχές και το αίσθημα αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της κοινότητας. Όλα αυτά ενίσχυαν τη συνοχή τόσο της ευρύτερης κοινωνίας όσο και της μικρής κοινωνίας του χωριού, της αγροτικής κοινότητας (**πέμπτη ερώτηση**).